

Förord

Pensioneringsfrågan har under senare år varit föremål för en ständigt stigande uppmärksamhet. I slutet av år 1950 framlade den s. k. Åkessonska kommittén sitt principbetänkande, vilket gav upphov till en livlig diskussion. Med anledning av denna tillsattes år 1951 en ny utredning, som fick i uppdrag att överarbeta kommitténs förslag. Under våren 1954 har vidare Svenska Arbetsgivareföreningen publicerat ett förslag som utarbetats av en av föreningen tillsatt kommitté. Samtidigt med att dessa förslag diskuterats, har folkpensioneringssystemet förändrats och utbyggt.

Det tycks f. n. på olika håll råda rätt allmän enighet om att pensioneringsfrågan bör lösas på ett tillfredsställande sätt inom en inte alltför avlägsen framtid. Diskussionen rör sig i hög grad om fördelar och nackdelar hos olika system. Ett väsentligt problem i detta sammanhang är frågan om den för individerna ur ekonomiska, medicinska, sociologiska och andra synpunkter lämpligaste avvägningen mellan aktiv tid och tiden som pensionär. En annan synnerligen viktig aspekt av frågan är hur olika lösningar av pensionsproblemet kan tänkas påverka de aktivas försörjningsbörda och framstegstakten i samhället. För att få dessa sidor av problemkomplexet närmare belysta ordnade Industriens utredningsinstitut i oktober 1954 en konferens mellan företagare och fackföreningsmän, representanter för tjänstemännen samt experter på i detta sammanhang berörda områden.

Konferensen hade givits namnet Industrien och förgubbingen och mot bakgrunden av en allmän teckning av problemkomplexet diskuterades där i första hand de sidor av problemet, som ur industriens och dess anställdas synpunkt är av intresse.

Det har förefallit oss som om de fakta och synpunkter som därvid framkom kunde vara av ett mera allmänt intresse och vi har

FÖRORD

därför i denna bok samlat de föredrag som hölls vid konferensen liksom ett referat av de diskussioner, som ägde rum.

De synpunkter och idéer som framförs i de olika uppsatserna står givetvis för författarnas egen räkning. Diskussionsreferatet baserar sig i huvudsak på den rundabordsdiskussion, som avslutade konferensen. I detta referat har emellertid även medtagits vissa synpunkter som framkom vid diskussionerna i anslutning till de olika föredragen. För att ge det ett rimligt omfång har det varit nödvändigt att koncentrera och i vissa fall sammanslå uttalanden, som fällt vid olika tillfällen under konferensen. Referatet har sammanställts och redigerats av institutets sekreterare Göran Waldau.

Vi hoppas att denna publikation skall kunna stimulera debatten kring pensioneringsfrågan. Hur denna fråga löses har ju inte bara stor betydelse för den framtida ekonomiska utvecklingen i vårt land utan lösningen sätter också i hög grad sin prägel på hela vår livsform — hur vi under olika perioder av vårt liv kommer att fördela vår tid mellan arbete och vila.

Stockholm den 25 april 1955.

Jan Wallander

Försörjningsbörda och framstegstakt i ett åldrande samhälle

Fil. dr Jan Wallander

Åldringarnas halvsekel

I början på detta århundrade hade vi här i landet en halv miljon åldringar — personer som var 65 år och äldre. För närvarande är antalet åldringar över 700 000 och i början på 1970-talet kan deras antal beräknas uppgå till drygt 1 miljon. Vi lever i åldringarnas halvsekel under barnets århundrade.

Samtidigt som åldringarnas antal absolut sett har stigit så har också deras andel i befolkningen ökat. År 1910 utgjorde de 8,5 % av hela befolkningen. För närvarande ligger andelen något över 10 % och 1975 kan den beräknas uppgå till drygt 15 %. Det är i första hand denna ökning av åldringarnas andel, som man har gett namnet förgubbning. Av särskilt intresse i samband med en diskussion av de ekonomiska konsekvenserna av förgubbningen är relationen mellan de ekonomiskt passiva — åldringarna — och den aktiva delen av befolkningen. En föreställning om förändringen i denna relation kan man få genom att beräkna antalet åldringar (65- ω) per 1 000 individer i åldrarna 15—65 år. Denna relation har jag i det följande kallat »förgubbningstalet». Storleken av förgubbningen i denna mening under olika tider i Sverige framgår av följande tablå.¹

---

¹ Man kan naturligtvis fråga sig varför man skall sätta alla som är över 65 år i relation till dem som är mellan 15 och 65 år med tanke på att den ekonomiska aktiviteten i olika åldrar har varierat rätt mycket från tid till annan. Vore det inte mera rimligt att sätta t. ex. de icke yrkesverksamma över en viss ålder i relation till de yrkesverksamma? Bakom det ovan använda förfaringsättet ligger emellertid följande tanke. Vad som i sammanhanget är intressant är att fastställa den s. a. s. biologiska situation som vi befinner

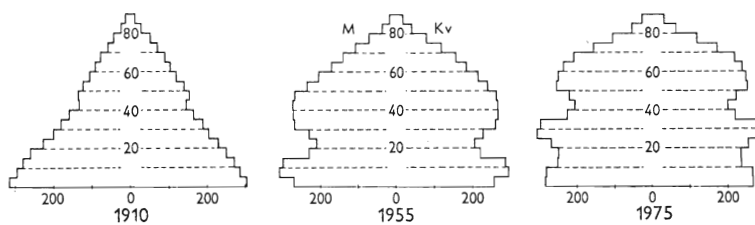
1910 = 142

1950 = 155

1975 = 233

På varje »aktiv» kommer det alltså år 1975 att gå ungefär 60 % fler åldringar än vad det gjorde i början på detta sekel.

Bakom denna utveckling ligger en ofta omskriven omskiktning av vår ålderspyramid. Dess förändringar framgår av följande figur som visar pyramidens utseende åren 1910, 1955 och 1975. I figuren har antalet individer angivits i tusental.

Medan pyramiden i början på århundradet var sockertoppsformad så kom den under 30- och 40-talet att anta karaktären av en urna — den omtalade dödsurnan. Skulle utvecklingen ha fortsatt på det sätt som då var aktuellt hade vi uppenbarligen så småningom fått en mycket stark förgubbning. Detta blev emellertid inte fallet och som framgår av »pyramiden» för år 1975 så kommer vår befolknings åldersfördelning i framtiden att bära mycket kraftiga spår av de kastningar i demografiskt hänseende som ägt rum under senare tid. Detta innebär i sin tur att antalet åldringar i

oss i. Om vi nu tänker oss att vi schematiskt kan fastslå att mellan 15 och 65 år föreligger det inga biologiska hinder för att vi arbetar, medan dessa hinder är påtagliga för åldrarna över 65 år, så ger alltså förgubbningstalet en bild av det biologiska läget. Att vi under vissa tider s. a. s. överutnyttjar vår biologiska situation medan vi under andra underutnyttjar den är en helt annan sida av saken. Resonemanget förutsätter givetvis att de biologiska förhållandena är ungefär konstanta, dvs. att en 65-åring i dag inte är mer arbetsduglig än hans motsvarighet för femtio år sedan. Som framgår av professor Svennilsons uppsats finns det skäl att tro att det förhåller sig på detta sätt.

framtiden kommer att öka under vissa perioder men minska under andra. Det är sålunda tydligt att omkring år 2 000 kommer de som inträder i pensionsåldern att vara relativt få.

Förgubbningen är inte någon specifikt svensk företeelse utan i de flesta av de västerländska industriländerna har man liknande tendenser. Förgubbningstalet uppgick sålunda omkring år 1950 till 167 i England (1953)² och 170 i Frankrike (1950). I USA (1950) var det å andra sidan 125 och i Polen (1949) 75.

Ökad medellivslängd — minskad förgubbning³

När man talar om orsakerna till förgubbningen så brukar det vara vanligt att ange som den viktigaste den under detta århundrade påtagligt ökade medellivslängden. Vid sekelskiftet uppgick medellivslängden till 56 år (1901—10)⁴ medan den för närvarande uppgår till 70 år (1946—50). Det är emellertid minst sagt tveksamt om ökningen i medellivslängden ökat förgubbningen. Hur stort förgubbningstalet är i dag beror för det första till mycket väsentlig del — som framgår av ovanstående ålderspyramider — på hur många barn som har fötts under olika tider i vårt land. Dagens åldringar rekryteras ju från dem som föddes i slutet på 1800-talet. Förgubbningstalet påverkas vidare av i vilken mån de olika födelsekullarna har decimerats genom emigration eller ökats ut genom immigration. Emigrationen var betydande kring sekelskiftet och decimerade alltså dagens åldringsårsklasser. Immigrationen var stor under slutet på 40-talet och därigenom blev i första hand de aktiva åldrarna utökade.

Till sist bestäms så förgubbningens storlek av i vilken utsträckning olika åldrar decimerats genom döden. I detta hänseende har

² Siffrorna inom parentes anger det år resp. uppgift avser.

³ Framställningen i detta avsnitt grundar sig på beräkningar som utförts inom IUI av fil. lic. Erik Höök och på uppslag från honom.

⁴ Siffrorna inom parentes anger den period dödlighetsmätningarna omfattar.

förhållandena ändrat sig starkt från tid till annan. Dödligheten har påtagligt minskat under de senaste tre decennierna. Denna minskning faller emellertid till alldeles övervägande del på barn- och ungdomsåldrarna, medan dödligheten i de högre åldrarna sedan länge legat relativt konstant. Detta betyder att dagens aktiva är fler än de annars skulle ha varit eftersom dödligheten under deras barna- och ungdomsår varit mindre än tidigare. Antalet åldringar är däremot inte i någon högre grad påverkat av sänkningarna i dödligheten. Nedgången av dödligheten borde under sådana omständigheter närmast leda till en minskning av förgubbningen. Man kommer till det paradoxala resultatet att vi idag möjligen skulle ha haft en högre grad av förgubbning om dödligheten inte sjunkit och alltså medellivslängden legat på en lägre nivå än nu. Det är svårt att mera exakt ange vilken betydelse för förgubbningens omfattning som förändringarna just i dödligheten har haft, eftersom födelsetalen, in- och utvandringen och dödligheten i viss mån är ömsesidigt beroende av varandra. Man kan emellertid få en ganska god uppfattning genom att göra en beräkning över hur stort förgubbningstalet skulle ha varit om dödligheten inte hade sjunkit, varvid man tänker sig att födelsefrekvens, emigrationstendens och immigration är oförändrade. En sådan beräkning visar att det blir mycket liten skillnad mellan det beräknade och det observerade talet och att beroende på beräkningssättet skillnaden kan slå i den ena eller andra riktningen.⁵ Den ökade medellivslängden kan alltså under denna period inte sägas påtagligt ha bidragit till förgubbningen.

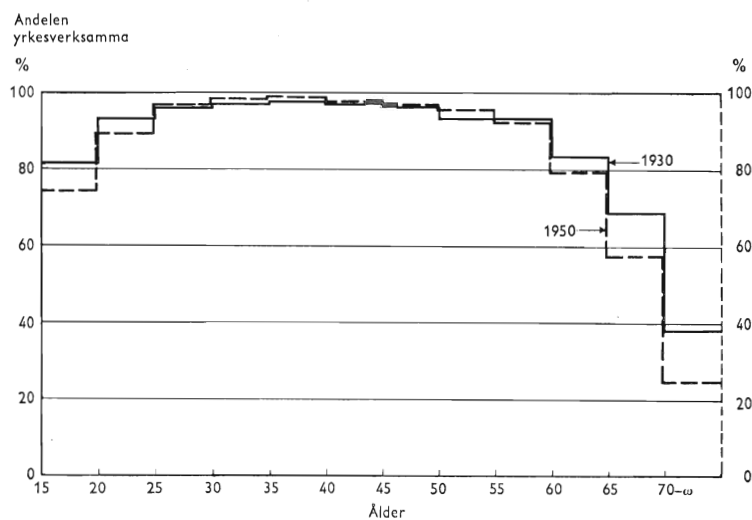
Yrkesverksamhetens förändringar

Som framhållits ovan så beror inte förändringar i förhållandet mellan aktiva och passiva enbart på åldersfördelningen utan av stor

---

⁵ Olika i resultat sammanhänger bl. a. med vilken periods dödlighetsförhållanden man tar till utgångspunkt. En stencilerad redogörelse för beräkningarna kan på begäran erhållas från IUI.

betydelse är också i vad mån individer i olika åldrar verkligen är aktiva, dvs. hur vi under olika tider disponerar över vårt liv — hur många år som avsättes för produktivt arbete och hur många vi ägnar åt vila och rekreation. En föreställning om förhållandena i detta avseende kan man få genom att i folkräkningarna studera andelen av de s. k. yrkesverksamma. Man bör emellertid komma ihåg att den bild som man får på så sätt är en smula onyanserad, eftersom en person kan räknas som yrkesverksam även om han kanske inte ägnar mer än hälften av sin arbetstid åt förvärvsarbete. Det kan alltså föreligga stora variationer i arbetsinsatsens omfattning utan att detta återspeglas i statistikens siffror. I diagrammet nedan har emellertid återgivits yrkesverksamheten för män i olika åldrar i Sverige åren 1930 och 1950.⁶

⁶ Statistiken över yrkesverksamheten är av flera skäl mindre tillfredsställande och det stöter på vissa svårigheter att göra jämförelser mellan olika folkräkningar. För männens del är emellertid jämförelsemöjligheterna relativt goda. Storleksordningen av de felaktigheter som i detta sammanhang uppstår torde framgå av skillnaden mellan de två kurvorna i diagrammet i de centrala arbetsföra åldrarna. I realiteten torde det i dessa knappast före-

Som framgår av diagrammet ovan har yrkesverksamheten i de centrala åldrarna varit relativt konstant mellan 1930 och 1950. I åldrarna mellan 15 och 25 år har yrkesverksamheten däremot sjunkit påtagligt och detsamma gäller för åldrarna över 60 år. Särskilt kraftig är sänkningen i den allra högsta åldersgruppen. Om vi tänker oss att vi år 1950 hade haft samma yrkesverksamhet som år 1930 så skulle det ha betytt att den yrkesverksamma befolkningen år 1950 skulle ha varit 2 à 3 % större än den nu faktiskt blev.⁷ Detta kan ge en föreställning om betydelsen av de förändringar som här inträffat.

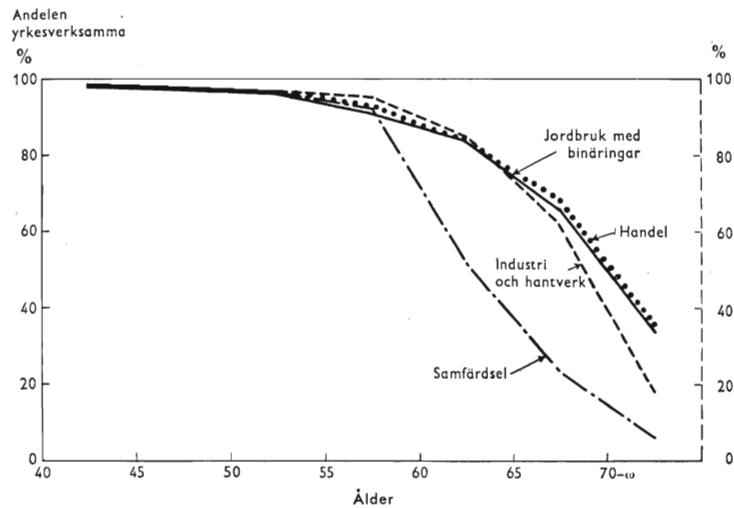
Bakom den ovan redovisade nedgången i yrkesverksamheten ligger inte bara en sänkning inom olika yrkesgrupper utan också i hög grad en överflyttning från vissa yrkesgrupper till andra. Som framgår av nedanstående diagram är nämligen yrkesverksamheten i de högre åldrarna mycket olika inom olika yrken.

Bland männen är sålunda yrkesverksamheten i de högre åldrarna påtagligt större inom jordbruk med binärningar och handel än inom t. ex. industri och hantverk. Nedgången i yrkesverksamhet kan därför till en del sägas bero på övergången från jordbruk till industri. Att yrkesverksamheten är högre inom jordbruket än inom industrien torde väsentligen bero på att befolkningen inom jordbruket till mycket stor del består av företagare. Denna tanke stöds av att den andra yrkesgrupp, där vi finner en hög yrkesverksamhet — nämligen handeln — också till mycket stor del består av företagare. Den allra lägsta yrkesverksamheten har gruppen samfärdsel, vilket väl torde vara ett resultat av ett väl utbyggt pensionssystem och vissa krav på syn, hörsel etc.

ligga någon skillnad mellan de två folkräkningstillfällena. För kvinnornas del är jämförelsemöjligheterna avsevärt mindre. En kvinna räknas vidare som yrkesverksam endast i den mån som hon utför annat produktivt arbete än hushållsarbete i det egna hemmet. Ur samhällsekonomisk synpunkt finns det emellertid ingen anledning att räkna sådant arbete som mindre produktivt än arbete utanför hemmet, varför även detta arbete borde redovisas. Med hänsyn till de här berörda förhållandena har i det följande procenttal över yrkesverksamheten endast redovisats för männens del.

⁷ I de centrala åldrarna har yrkesverksamheten antagits vara oförändrad.

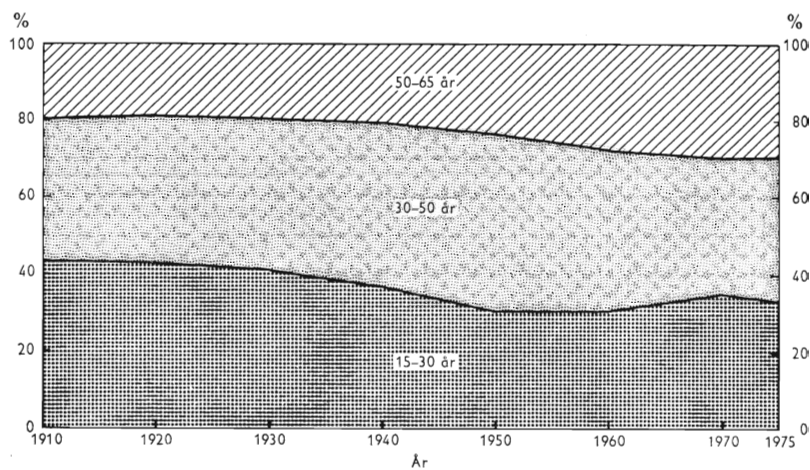
Man kan tänka sig flera förklaringar till att företagarna av allt att döma har högre yrkesverksamhet än de anställda. För det första kan det bero på att företagarna har större möjligheter än andra att förverkliga sin eventuella lust att stanna kvar i produktivt arbete även i de högre åldrarna. Man kan emellertid också tänka sig att deras höga yrkesverksamhet närmast är ett tvång. De har inte avsatt så mycket tidigare att det kan ge dem vad de betraktar som en hygglig ålderdomsförsörjning och därför är de nu mer eller mindre tvungna att pensionera sig på det sättet att de stannar kvar i arbetet även efter den tid, då de helst skulle vilja sluta.

Av stor betydelse för den framtida utvecklingen av det materiella välståndet här i landet är uppenbarligen hur stor del av vårt liv som vi beslutar oss för att ägna åt produktivt arbete. Kan vi där räkna med att yrkesverksamheten även i fortsättningen skall sjunka i de högsta åldrarna? Man kunde tänka sig att få en viss vägledning på denna punkt genom att jämföra med länder som har nått en högre levnadsstandard än vi — t. ex. USA. Studerar man nu för år 1950 yrkesverksamheten i en sådan stat som Wisconsin — dess

näringsstruktur är mycket lik Sveriges — så visar det sig att yrkesverksamheten där av allt att döma är högre bland de äldre än hos oss. Internationella jämförelser av detta slag är alltid vanskliga att göra. Det observerade förhållandet kan emellertid föranleda den reflektionen, att det inte är självklart att yrkesverksamheten i Sverige skall fortsätta att sjunka. Detta gäller de högre åldrarna. Bland 15—25 åringarna i Wisconsin är å andra sidan yrkesverksamheten påtagligt lägre än hos oss och här har vi av allt att döma att vänta en ytterligare sänkning, sammanhängande med en ökad skolgång.⁸

En åldrad arbetsstyrka

Ovan har hela tiden talats om de egentliga åldringarna. Det är emellertid tydligt att ur ekonomisk synpunkt är det också väsentligt hur de aktiva fördelar sig sinsemellan på olika åldersgrupper. Även i åldrarna 15—65 år har det skett en förskjutning mot de högre åldrarna. Detta framgår av nedanstående diagram.

⁸ Yrkesverksamhet i Wisconsin 1950:

15—20 år = 48 %.

20—25 år = 85 %.

Som synes är förskjutningen uppåt påtaglig. Det är emellertid tydligt att i framtiden denna tendens kommer att i någon mån brytas, då på 70-talet de talrika barnkullarna från 40-talet börjar komma upp i de yngre arbetsåldrarna.

Förskjutningen i arbetskraftens ålderssammansättning gör ju att man vid planeringen av produktionen bör ta hänsyn till att en större del av arbetsstyrkan är i de högre åldrarna än tidigare. Man kan väl med en viss förenkling säga, att de nuvarande industriföretagen både i fråga om sin organisation och de maskiner som de använder är konstruerade med tanke på ung arbetskraft. Man bör därför ha all anledning inom industrien att fråga sig om inte det förhållandet, att man nu i större utsträckning har att räkna med äldre arbetare, bör göra att man från den utgångspunkten omprövar sin organisatoriska uppbyggnad och sina maskinkonstruktioner. Detta förefaller inte minst väsentligt med tanke på att det inte är så enkelt att den äldre arbetskraften enbart har lägre prestationsförmåga än den yngre. Som docent Porjé visar i sin uppsats så är det kanske i stället riktigare att beskriva saken så, att äldre arbetskraft kan utföra andra prestationer än yngre arbetskraft. I vad mån man når goda resultat ur effektivitetssynpunkt sammanhänger därför i hög grad med i vad mån produktionens prestationskrav på arbetarna är anpassade till deras prestationsmöjligheter.

När det gäller förskjutningen mot högre åldrar i arbetsstyrkan är olikheten mellan näringsgrenarna betydande. Inom jordbruket är sålunda 38 % av den manliga arbetskraften över 50 år; inom industrien uppgår samma andel inte till mer än 24 % och inom handeln ligger den så lågt som vid 21 %. Inom industrigruppen ligger metallindustrin lägst med 19 % och jord- och stenindustrin högst med 32 %. Helt naturligt är andelen låg i de näringsgrenar som expanderat och hög i dem som stagnerat.

Vem bär bördan av de gamlas försörjning?

När man med bekymmer noterar den tilltagande förgubbningen så ligger bakom detta bekymmer ofta den tanken att förgubbningen medför att vi i framtiden får en lägre levnadsstandard än vi annars skulle ha haft. Man resonerar därvid så här.

Den aktiva delen av befolkningen framställer under ett år en viss mängd livsmedel, kläder, skor, möbler osv. En del av dessa varor måste avsättas till att försörja den passiva delen av befolkningen — åldringarna. Ökar nu antalet åldringar så måste man avdela en större del av den gemensamma kakan till att försörja dessa, varför det blir mindre kvar till de aktiva. Detta resonemang är otvivelaktigt riktigt, men samtidigt missledande. Man utgår nämligen därvid ifrån att kakan s. a. s. är given och att dess storlek inte påverkas av antalet åldringar. Detta är emellertid långt ifrån säkert. Det kan nämligen mycket väl tänkas att kakan är stor, när och just därför att antalet åldringar är stort. De gamla har nämligen under sin aktiva tid möjlighet att se till att den framtida kakan blir större än den annars skulle ha blivit. De kan därigenom sägas ha svarat för hela eller en mycket stor del av sin framtida försörjning. De kan under sådana omständigheter knappast sägas utgöra någon börda för de framtida aktiva.

I dessa djupfrysningens tidevarv skulle man kunna tänka sig att detta konkret tog sig det uttrycket att vi byggde upp stora fryshus där vi lagrade upp mat i sådan omfattning att det beräknades räcka för oss på vår ålders höst.⁹ Det är emellertid tydligt att när det är fråga om något så svårlagrat som mat så vore ett sådant arrangemang en ganska dyrbar och besvärlig utväg. Det är å andra sidan påtagligt att när det gäller många andra varor så möter det inte

⁹ En annan form vore att successivt bygga upp ett tillgodohavande i utländsk valuta. Det är ju inte självklart att huvudparten av pensionärerna skall bo just i Sverige. Både ur deras egen synpunkt och med tanke på levnadskostnaderna vore det kanske bättre för dem att tillbringa sin ålderdom t. ex. vid Medelhavet, på samma sätt som pensionärer i Amerika far till Miami eller Californien.

samma svårigheter att lägga upp förråd. Vi kan t. ex. bygga oss ett hus och betala av det så att vi på vår ålderdom bara behöver svara för kostnaderna för uppvärmning och underhåll. Vi kan skaffa oss cyklar, bilar, dammsugare, symaskiner, köksassistenter, glas, porslin, köksgeråd, möbler, linne, kläder, skor, båtar, sommarställen m. m. Går vi över tröskeln till pensionsåldern med en fräsch uppsättning av alla dessa ting så behöver vi därefter inte lägga ner några större pengar på denna typ av konsumtion, eftersom vi kan räkna med att en stor del av dessa föremål skall räcka oss livet ut.

På detta sätt handlar vi också i stor utsträckning, och det är i sin tur förklaringen till att så många pensionärer kan leva på en relativt hygglig standard trots att de har mycket små kontanta inkomster. Det kan vara intressant att försöka illustrera vilken ekonomisk betydelse för enskilda individer denna typ av självpensionering kan ha. Om vi tänker oss att ett äldre par i Stockholm går in i ålderdomen med en uppsättning av den typ som nämnts ovan så att de stora utgifter som han och hans hustru har avser livsmedel, bränsle, lyse, sjukvård, tobak, sprit och driftskostnader för personbil och räknar med att han håller samma standard på dessa områden — möjligen med undantag av bilen — som en arbetare i Stockholm, så skulle han enligt Socialstyrelsens material behöva 8 000 kronor för att kunna leva så. För att en förvärvsarbetande i Stockholm som är gift och har två barn skall kunna leva på lika hög standard som åldringarna och lägga undan lika mycket som de gjorde under sin aktiva tid, så måste han ha 23 500 kronor; alltså ungefär tre gånger så mycket i kontanter räknat.¹

¹ Beräkningarna utgår från Socialstyrelsens budgetmaterial för Stockholm, Göteborg och Malmö år 1952. Som bostad har räknats med ett eget hem på 4 rum och kök, värt ca 60 000 kronor. I båda fallen är det vidare räknat med innehav av personbil. Kalkylen är naturligtvis mycket osäker. Så vitt jag kan förstå finns det emellertid ingen anledning att tro en verkligt genomarbetad kalkyl skulle ge mindre skillnad. Båda fallen har räknats inklusive skatter. Någon hänsyn har i detta exempel dock inte tagits till att åldringarna på detta sätt förmodligen kommer att lämna efter sig en mindre förmögenhet, eftersom bl. a. huset troligen har ett visst värde ännu vid deras död.

Detta exempel kan väl sägas visa två saker: nämligen dels att man ofta misstar sig på olika människors levnadsstandard när man endast utgår från deras kontanta inkomster, dels att denna typ av pensionering rimligtvis bör ha och i framtiden kan få utomordentligt stor betydelse. En sådan form av pensionering ter sig ur många synpunkter tilltalande. Man kan därför ifrågasätta, om den inte på olika sätt borde stimuleras mer än nu. Det skulle t. ex. kunna ske så att »överamorteringar» på hus fick dras ifrån pensioneringsavgiften i ett eventuellt framtida allmänt pensionssystem, varvid givetvis pensionsbeloppet samtidigt sänktes. Man kan ju också fråga sig varför inte sådana »överamorteringar» skulle kunna vara skattefria i samma utsträckning som pensionsavgifter är det.

Vi har också andra möjligheter än de ovan nämnda att sörja för vår ålderdom nu, så att vi inte i framtiden behöver inkräkta på de då levande aktivas försörjning, nämligen genom att investera i maskiner, kraftverk, vägar, hyreshus osv. Därigenom ökar ju nämligen den framtida produktionen utöver vad den annars skulle ha varit. Detta givetvis dock endast under den förutsättningen att vi gör investeringar, som verkligen visar sig vara produktiva. Konkret skulle ett sådant arrangemang kunna ta sig det uttrycket att vi under vår aktiva tid byggde upp och underhöll en fabrik. Därefter sålde vi den till de då aktiva och bytte på så sätt till oss en mot investeringen svarande mängd konsumtionsvaror.

Ser man saken på detta sätt kan man alltså säga att om vi genomför en allmän självpensionering på det sätt som exemplifierats ovan så betyder det att de gamla själva svarar för sin ålderdomsförsörjning och inte ligger de aktiva till last. Graden av förgubbning i befolkningen blir under sådana omständigheter av sekundärt intresse.

Mot denna bakgrund kan man hävda att problemet om försörjningen på ålderdomen bara är en speciell aspekt av problemet hur vi över huvud skall kunna försörja oss. Genom våra produktiva insatser får vi vissa resurser till vårt förfogande, och det är ett problem för de flesta av oss att dessa resurser ter sig pinsamt knappa. Hur vi fördelar förbrukningen av vår kaka över livet kan

emellertid inte sägas utgöra ett problem i egentlig bemärkelse, utan här är det helt enkelt fråga om ett val, som var och en får träffa som han finner lämpligt. En del av oss är villiga att avstå rätt mycket under den aktiva tiden, för att sedan leva bättre på ålderdomen medan andra önskar fördela sina inkomster på ett mera ojämnt sätt över livet. Det kan därför i många fall vara missvisande att säga att den ena eller andra pensionsnivån är så hög att vi inte orkar med den. Det är ju i själva verket inte fråga om att vi inte kan, utan om att vi inte vill fördela våra inkomster på det sätt en så hög pension skulle medföra.

På samma sätt finns det heller ingen anledning att utan vidare påstå, att ålderdomsförsörjningen underlättas om vi utsträcker vår arbetstid längre och alltså går i pension vid senare ålder. Det är visserligen tydligt att om vi sätter in flera arbetsår så betyder det att den kaka som vi totalt har till vårt förfogande under livet blir större än den annars skulle vara och att vi därför kan unna oss en högre materiell standard. Men det finns ingenting som säger att ett samhälle där man arbetar mycket och har en hög konsumtionsstandard har löst sina problem bättre än ett samhälle där man arbetar måttligt och har en visserligen något lägre konsumtionsstandard men samtidigt mera fritid. Olika människor önskar göra avvägningen mellan arbetstid och pensionstid på olika sätt och det väsentliga är därför att vårt samhälle och våra pensionssystem är så utformade att människor inte drivs att träffa ett val, som inte är optimalt.

Det kommer emellertid alltid att finnas en grupp människor som under sin aktiva tid inte har gjort några eller i varje fall inte tillräckliga avsättningar för ålderdomen. Denna grupp kommer helt naturligt att ligga de aktiva till last. Det kan finnas många skäl till att människor tillhör denna försörjningsgrupp. Det kan bero på att de har haft så små inkomster, att de inte orkat med att avsätta belopp som ger dem en ålderdomsförsörjning som vi betraktar som skälig, eller att de varit sjuka eller på annat sätt arbetsoförmögna. Det finns naturligtvis också en »asocial» grupp, som inte kommer att avsätta tillräckligt. Hur stor del av de gamla som i framtiden

kommer att tillhöra den egentliga försörjningsgruppen sammanhänger endast sekundärt med befolkningens ålderssammansättning. Ju mer levnadsstandarden stiger desto färre blir de som tillhör gruppen på grund av fattigdom², och gruppens storlek i övrigt beror i hög grad på sjukvårdens standard, den sociala politikens inriktning och den allmänna andan i samhället.

Det föregående är vad ekonomer brukar kalla ett Robinson Crusoe-resonemang; det vill säga det knyter i hög grad an till förhållandena i en naturahushållning. I den typ av samhälle vi lever i är inte de ekonomiska sammanhangen så enkla och påtagliga, även om de i grund och botten är desamma.

Det är endast få av oss som kan tänkas investera i en fabrik för att på så sätt sörja för pensioneringen. Vi skaffar oss kanske i stället en liv- och pensionsförsäkring. Dessa försäkringar är upplagda enligt det så kallade premiereservsystemet. Det går ut på att en person, som vill pensionera sig, under sin aktiva tid betalar in premier som tillsammans med upplupen ränta bildar en fond, som är stor nog för att förslå för hans ålderdomsförsörjning. Fonden placeras av livförsäkringsbolaget t. ex. i fastigheter.

I princip är det alltså fråga om precis samma förfarande som beskrivits ovan. En förutsättning för att det verkligen skall fungera på samma sätt är emellertid att våra premieinbetalningar verkligen leder till investeringar. Detta är långt ifrån självklart. Befinner vi oss i en depression kan det hända att vår strävan att på detta sätt öka sparandet i stället leder till en minskning av investeringarna och sparandet blir då inte i realiteten så stort, som vi »tänkt oss». En förutsättning för att resonemanget skall hålla är därför att vi har fullt utnyttjande av resurserna. Jag har i det följande utgått ifrån att så skall bli fallet i framtiden.³

Av stor betydelse för det faktiska resultatet av våra strävanden är också den finans- och penningpolitik som statsmakterna bedri-

² I den mån vi inte samtidigt höjer kraven på minimistandard.

³ I ett inflationsläge blir å andra sidan vårt sparande större än vi »tänkt oss».

ver. Om vi hade ett statligt pensionssystem skulle man t. ex. kunna tänka sig att staten i realiteten använde premierna till konsumtionsutgifter, t. ex. livsmedelssubventioner. Då resulterar det hela inte i någon ökning av investeringarna. En sådan eventualitet är givetvis inte utesluten. Senare skall beröras hur andra typer av finans- och penningpolitik kan tänkas spela in.

I princip kan man dock säga att pensionering via ett premiereservsystem innebär att vi själva tar på oss bördan av vår ålderdomsförsörjning. Det spelar i detta sammanhang ingen större roll om premierna betalas av oss eller de företag där vi är anställda. Bördan faller ändå på oss i gemen. Våra möjligheter att skjuta över den på speciella grupper är relativt begränsade.

Om detta kan sägas om premiereservsystemet, så gäller det inte med nödvändighet om vissa andra typer av pensioneringssystem. Ytterlighetsalternativet är härvid det så kallade fördelningssystemet. I detta sätts premierna så att summan av de aktivas årliga inbetalningar jämnt täcker utgifterna för de samtidigt utgående pensionerna. I detta system förekommer i princip ingen fondbildning.

Ett förfarande av denna typ knyter an till förhållandena i mindre utvecklade samhällen, där varje aktiv generation direkt svarar för ålderdomsförsörjningen av sina föräldrar. De aktiva förvärfvar därvid samtidigt en mer eller mindre klar rätt att själva bli omhändertagna på sin ålderdom. På sätt och vis kan det därför sägas att man även under ett sådant system svarar för sin egen ålderdomsförsörjning. Det är dock samtidigt tydligt att om — på grund av förskjutningar i ålderssammansättningen — föräldragenerationen ökar i förhållande till den aktiva generationen, så stiger de aktivas försörjningsbörda. De får ökade utgifter men tillförsäkras inte samtidigt en bättre försörjning på den egna ålderdomen. Har man pensionering enligt fördelningssystem finns det alltså all anledning för den aktiva generationen att med bekymmer se fram mot en stigande förgubbning och det blir naturligt att betrakta åldringarna åtminstone delvis som en börda.⁴ Storleken av denna eventuella

⁴ Jag har i detta sammanhang bortsett från sparandet vid sidan om pensioneringssystemet.

börda sammanhänger i hög grad med politiska beslut. Genom sådana kan en större del av produktionen föras över från de aktiva till de passiva än som annars skulle ha skett. Om en mycket stor del av medborgarna i framtiden är åldringar, så kan det tänkas att dessa på politisk väg försöker åstadkomma en dylik inkomstfördelning. På detta sätt skulle alltså förgubningen kunna få en dubbel effekt.

En annan olikhet mellan premiereservsystemet och fördelningssystemet är att det senare av naturliga skäl kräver praktiskt taget allmän anslutning, medan det förra kan genomföras individuellt.

Ålderdomspensionering och framåtskridande

Man kan säga att hela det ovanstående resonemanget i stort sett utgår från förhållandena i ett statiskt samhälle, i vilket ett pensioneringssystem av den ena eller andra typen är i full funktion. I vårt samhälle sker emellertid ett ständigt ekonomiskt framåtskridande. Hur utvecklingen i detta sammanhang kommer att bli i framtiden sammanhänger i hög grad med ålderdomsförsörjningsproblemen och hur vi löser dem. När det gäller pensioneringsfrågorna befinner vi oss också för närvarande i uppbyggnadsfasen, vilken har sina speciella problem. I det följande skall jag därför ta upp några av dessa mer dynamiska sidor av frågekomplexet. Vad som där sägs ändrar dock inte grundtankegången i det föregående.

Som en allmän förutsättning för detta avsnitt gäller vidare att jag utgått ifrån att vi inom en relativt snar framtid i vårt land kommer att genomföra ett pensioneringssystem som ger huvuddelen av befolkningen en hygglig ålderdomsförsörjning. Det råder visserligen rätt delade meningar om hur ett sådant system tekniskt sett bör utformas — hur högt man bör sätta målet och vilka grupper som bör inkluderas — men om själva den grundläggande tanken torde rätt allmän enighet råda.

Om vi nu tänkte oss att vi genomförde ett strikt premiereservsystem med fasta premier, så skulle det betyda att vi under en

mycket lång övergångsperiod — kanske 50 år eller mera — fick ett stort nettosparande. När systemet väl var helt i funktion och alltså fonden fullt uppbyggd skulle i fortsättningen inget nettosparande uppstå inom systemet. Detta helt enkelt av det skälet att ett sådant system är så konstruerat att sedan uppbyggnadsperioden väl är över inkommande premier plus räntor jämnt täcker utfallande pensioner. Jag bortser härvid ifrån kastningar på grund av förändringar i befolkningens ålderssammansättning.

Genomför vi å andra sidan ett renodlat fördelningssystem betyder det att övergångsperioden kan göras jämförelsevis kort samt att ingen fondbildning och alltså heller inte något nettosparande kommer att förekomma. Möjligen kan det vara lämpligt att bilda någon mindre fond för att undvika alltför starka variationer i premierna från tid till annan.

Ser vi på det nuvarande läget i vårt land är det påtagligt att vi har ett mycket stort sparande på pensioneringsområdet. Vi har nämligen inte minst under de sista decennierna på olika vägar börjat bygga upp omfattande pensioneringssystem enligt premiereservlinjen. Två huvudkällor för detta sparande är SPP och livförsäkringsbolagen. Av statistiken över dessa företag för år 1953 — det sista år för vilket uppgifter finns publicerade — framgår att det t. ex. till SPP betalades in 316 miljoner i avgifter, men att samtidigt pensionsutbetalningarna inte uppgick till mer än 36 miljoner. På likartat sätt förhåller det sig med livförsäkringsbolagen. Pensionsavgifterna kan därför praktiskt taget helt gå till fondökning. Man kan beräkna att år 1953 det totala synliga nettosparandet i de ovan nämnda bolagen uppgick till 600 miljoner. Till detta kommer bl. a. avsättningar till pensionsfonder inom de enskilda företagen. Även här torde det röra sig om betydande belopp.⁵ En hel del av insättningsökningarna på sparkasseräkningarna torde vidare ha tillkommit med tanke på framtida pensionering. År 1953 ökade privatpersoners behållning på sparkasseräkningar med 1 000

⁵ Dessa avsättningar har särskilt på senare år varit mycket stora och det har uppskattats att den totala fonderingen skulle vara av samma storlek som inom SPP.

miljoner. Det förefaller därför inte otroligt att totalt sett det synliga nettosparandet för pensioneringsändamål år 1953 var av storleksordningen 1 à 2 miljarder. Härvid bortses då helt från nettosparandet i de tidigare berörda mer materiella formerna, samt i form av aktie- och obligationsköp med mera dylikt.

Uppskattningen ovan kan lämpligen sammanställas med det totala nettosparandet i samhället. Det möter dock stora svårigheter att mer exakt bestämma hur stort detta sparande är. Enligt vissa beräkningar skulle det vid ovan nämnda tidpunkt uppgå till omkring 6 miljarder. Av detta sparande skulle alltså sannolikt en mycket stor del utgöras av pensioneringssparande.

Att vi får så stort sparande via pensioneringen sammanhänger som ovan framhållits med att vi befinner oss i uppbyggnadsfasen. SPP är sålunda en ganska ny företeelse. I sin nuvarande form kom den till 1929 och relativt få av dess kunder har därför nått pensionsåldern. Den har vidare starkt expanderat och eftersom expansionen i första hand sker i de yngre åldrarna så betyder det att man även av det skälet har många betalande och få som man skall betala ut pensioner till.

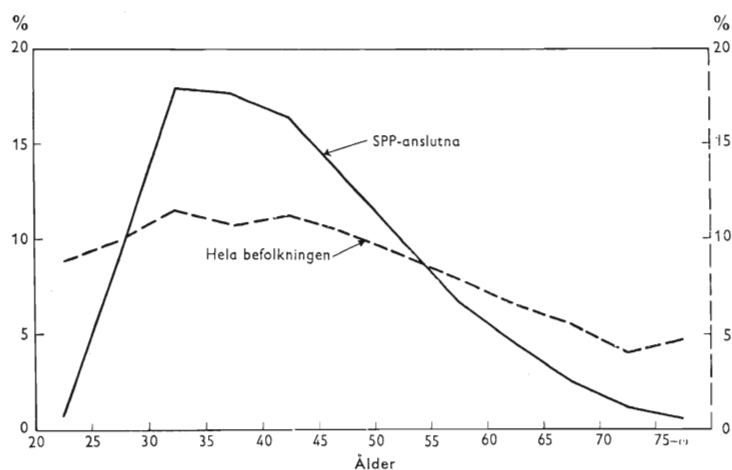
Att det förhåller sig på detta sätt framgår av nedanstående diagram som visar den relativa åldersfördelningen hos SPP's medlemmar respektive hos befolkningen i dess helhet i åldrarna över 20 år. Kurvorna avser endast män.

Av SPP's medlemmar är sålunda endast 4 procent över 65 år, medan motsvarande siffra för hela befolkningen är 14 procent. På likartat sätt förhåller det sig inom livförsäkringsbolagen. Koncentrationen mot yngre åldrar torde där vara ungefär densamma.⁶

Av betydelse har också inflationen varit. Pensionsavgifterna har hela tiden stigit med penningvärdets fall. Samtidigt har de utgående pensionerna för pensionärerna varit i stort sett konstanta. Den fortgående standardstegringen leder vidare till att premieinkomsterna hela tiden stiger före pensionsutbetalningarna, särskilt i den mån premien är en fast procent av lönen.

---

⁶ Enligt vissa siffersammanställningar rörande Thulebolaget.

Vidtar man inga särskilda åtgärder kommer nettosparandet på pensioneringsområdet att fortgå under mycket lång tid. Genomför man emellertid nu relativt snabbt ett pensioneringssystem som omfattar huvudparten av befolkningen och sätter man pensionerna så höga att de överensstämmer ungefär med dem som vi är villiga att frivilligt betala, så betyder det att vi ganska snart kommer i det läget att det synliga nettosparandet på pensioneringsområdet mycket starkt minskar.⁷

Detta skulle kunna betyda att vi blev tvungna att minska våra investeringar i motsvarande mån. Eftersom takten i det fortsatta framåtskridandet av allt att döma är i hög grad avhängig av omfattningen av nettoinvesteringarna skulle detta med all sannolikhet innebära att vi fick räkna med en påtaglig lägre framstegstakt än den nuvarande. Detta behöver naturligtvis i och för sig inte vara någon olycka. Helt allmänt har vi väl dock en känsla av att vi snarare borde försöka öka än minska omfattningen av investeringarna, eftersom vi föreställer oss att vi kan åstadkomma mycket stora standardhöjningar genom att förfara på det sättet.

⁷ Särskilt gäller detta om man låter pensionerna variera efter förändringar i penningvärde och allmän levnadsstandard.

Nu är det naturligtvis inte säkert att det totala nettosparandet minskar därför att pensioneringssparandet kraftigt nedgår. Det skulle ju kunna tänkas att om detta sparande minskar, annat sparande i stället ökar. Det förefaller emellertid inte särskilt sannolikt att en sådan ökning skulle äga rum.

Det totala nettosparandet påverkas emellertid också i hög grad av den statliga finans- och penningpolitiken. Man kan naturligtvis mycket väl tänka sig att statsmakterna, om pensionssparandet kraftigt minskar, bedömer saken så att det ur hela svenska folkets synpunkt vore klokt att på andra vägar åstadkomma ett sparande. Man kan göra det genom att t. ex. höja skatterna utan att samtidigt öka statens konsumtionsutgifter, man kan genom ransonering hålla nere den privata konsumtionen, man kan införa en omvänd priskontroll, som å ena sidan inför förbud mot lönehöjning och å den andra förbjuder prissänkningar för att på detta sätt få fram det önskvärda sparandet hos företagen, man kan släppa loss en inflation och på så sätt åstadkomma en konsumtionsinskränkning osv., osv. De flesta av dessa utvägar måste emellertid te sig föga lockande och dessutom svårgenomförbara. En nedgång i pensionssparandet bör därför även med hänsyn till det ovanstående vara en mycket allvarlig sak.

Goda och dåliga affärer

När vi skall ta ställning till utformningen av ett eventuellt framtida pensionssystem, så gäller det för oss att göra en så »god affär» som är tänkbart, det vill säga att vid given premieinsats få så stor pension som möjligt. Ett premiereservsystem ger ränta på de pengar som betalas in, medan ett fördelningssystem inte ger någon ränta. Räknar vi med 3 procents ränta på insatta medel betyder det att vid samma årspremie pensionen blir ungefär tre gånger så stor i ett premiereservsystem som i ett system där man inte får ränta.⁸

Detta talar i och för sig för ett premiereservsystem. I ett sådant

⁸ SOU 1950: 33 (Pensionsutredningen) sid. 80.

får å andra sidan inte de nu levande gamla någon pension, och de äldre bland de aktiva kan heller inte rimligen räkna med full pension — det skulle kräva mycket stora avgifter från deras sida. Det är dock ett starkt önskemål att vi relativt snabbt skall kunna ge de gamla en hygglig pension. Med hänsyn till detta kan inte valet mellan de två systemen sägas vara givet, utan sammanhänger i hög grad med vilken vikt vi tillmäter de »sociala» synpunkterna i sammanhanget.

Utsträcket emellertid perspektivet till att omfatta även kommande generationer — våra barn och barnbarn — blir bilden något anorlunda. Ur deras synpunkt är det mest fördelaktigt om vi nu försöker bygga upp ett premiereservsystem. Under deras tid kommer nämligen under sådana omständigheter inte de ovan nämnda sociala synpunkterna i princip att spela in — de dåvarande åldringarna kommer att själva ha ordnat sin pensionsfråga — och premiereservsystemet kommer då för dem av allt att döma att te sig påtagligt mera fördelaktigt än fördelningssystemet. Med tanke på detta förefaller det finnas starka skäl för att i princip sikta på ett premiereservsystem. Under övergångstiden torde det dock vara lämpligt att ge det ett visst drag av fördelningssystem, så att man därigenom kan i rimlig mån tillgodose de ovan nämnda sociala synpunkterna.

Vårt intresse för ett premiereservsystem sammanhänger i hög grad med den förräntning vi räknar med för framtiden. Blir räntan låg tvingas vi att lägga upp en större fond än annars och samtidigt ger den relativt liten avkastning. Sjunker räntan till noll kan fonden egentligen endast sägas ha formellt intresse. Med de räntesatser som vi nu räknar med skulle ett allmänt pensioneringssystem kräva en fond som förmodligen vore av storleksordningen 50 à 75 miljarder. Detta kan tyckas vara ett enormt belopp och i diskussionen har just storleken av den nödvändiga fonden anförts som ett argument mot ett premiereservsystem. Ser man emellertid fonden som resultatet av ett sparande under kanske 50 år, så är den — mot bakgrunden av vad som faktiskt sker för närvarande — inte längre så imponerande.

Av intresse i detta sammanhang är emellertid inte bara den ränta som pensioneringssystemet kommer att tillgodoräkna oss — för närvarande ger försäkringsbolagen $2\frac{1}{2}$ procent på våra pengar. Av förmodligen ännu större betydelse är att det realkapitaltillskott, som kan sägas vara ett uttryck för vårt sparande, av allt att döma har gett inte bara ränta på pengarna utan möjliggjort en betydande standardstegring utöver detta. Levnadsstandarderna har ju höjts till det dubbla under de sista 25 à 30 åren. Investeringarna har liksom sädeskorntet givit tiodubbelt igen.

Hur mycket ett pensioneringssparande kommer att ge sammanhänger med i vilken takt vi bygger upp fonden. Byggs den upp mycket snabbt betyder det att det kan bli svårt att finna investeringsobjekt som ger en rimlig avkastning. Gör vi å andra sidan uppbyggnadsperioden mycket lång så kan det innebära att takten i standardstegringen blir långsammare än vi önskar och som vore möjligt. Det gäller därför för oss att låta fonden stiga i sådan takt att vi får en ur vår synpunkt optimal framstegstakt. På så sätt gör vi den bästa »affären». Vi hoppas väl att det ekonomiska framåtskridandet skall kunna fortsätta under mycket lång tid. Fullföljer vi därför tankegången betyder det att pensioneringssystemet bör konstrueras så att det ger ett nettosparande så länge som vi vill och kan låta standardstegringen fortsätta. Under hela denna tid skulle alltså fonden fortsätta att växa och någon övre gräns skulle inte sättas för den.

Tankegången förutsätter att även pensionärerna får del i standardstegringen. Detta ter sig inte helt orimligt med tanke på att denna stegring delvis kan sägas vara ett resultat av pensionärernas tidigare sparandeinsatser. Pensionärerna bör dock förmodligen inte få full del i standardstegringen eftersom under sådana omständigheter nettosparandet på detta område skulle försvinna. Hur man schematiskt kan lösa det maximiproblem som här föreligger har jag försökt ange nedan. Eftersom framställningen på denna punkt med nödvändighet måste bli ganska teknisk har den satts med fin stil.

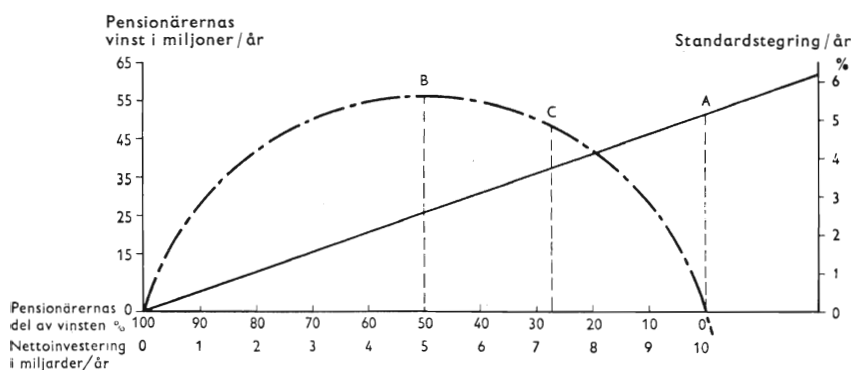
J. Wallander: FÖRSÖRJNINGSBÖRDA OCH FRAMSTEGSTAKT

Hur man kan tänka sig att från ovanstående utgångspunkter lösa problemet illustreras i nedanstående diagram.

Diagrammet utgår från förhållandena i ett samhälle med ett fullt utbyggt pensionssystem av premierreservtyp och avser en tidsperiod av den längd som vi kan överblicka. Ett framåtskridande är i gång och standardstegringen tas i huvudsak ut genom lönestegringar. Pensionsavgifterna uttas i form av en fastställd procent på de individuella inkomsterna. Varje generation har sålunda högre lön och högre pensionsavgifter än närmast föregående. Ett första villkor för en maximal lösning är givetvis att pensionärerna får full reell förräntning på sina pengar. För att skydda dem mot penningvärdeförändringar är därför pensionerna prisindexreglerade. Det förutsätts vidare att i samhället inte förekommer något nettosparande vid sidan om pensionssparandet. Investeringarna tänkes omedelbart leda till standardstegring och resurserna är fullt utnyttjade.

I ett sådant samhälle kommer inbetalade premier att överstiga utbetalade pensioner och ett nettosparande uppstår. I utgångsläget erhåller nämligen inte pensionärerna någon del i standardstegringen. I diagrammet illustreras standardstegringen av den heldragna linjen, som hänför sig dels till skalan till höger, dels till den undre horisontalskalan, vilken anger sambandet mellan standardstegring och nettoinvestering per år. Den streckade kurvan hänför sig till den vänstra vertikalskalan resp. den övre horisontalskalan. Denna kurva anger hur stort tillskott i pengar räknat som pensionärerna får om de erhåller en större eller mindre del av standardstegringen. Får de 100 procent betyder det att de fått hela den andel, som svarar mot deras relativa andel av de totala inkomsterna. Andelen tas från de avgifter, som betalas in av den aktiva generationen.

I utgångsläget, punkten *A*, är pensionärernas andel alltså noll. Nettoinvesteringen uppgår till 10 miljarder och standardstegringen till 5½ procent. Ur pensionärernas synpunkt är det nu fördelaktigt att röra sig åt vänster ut-

med horisontalskalan, de får då en växande andel av standardstegringen, samtidigt sjunker dock denna. Det optimala läget uppnår de enligt detta exempel när de får 50 procent av stegringen.

Om man godtar diagrammets siffror betyder det att pensionssystemet bör konstrueras så att pensionärerna inte får mer än 50 procent av standardstegringen. Får de mer gör såväl de som de aktiva en dålig affär. Det optimala läget befinner sig förmodligen något till höger om punkten *B*. När vi tar ställning till systemet har vi ju nämligen anledning att se frågan ur fågelperspektiv och ta hänsyn till att vi kommer att genomleva både en aktiv och en passiv period. Det kan därför vara fördelaktigt för oss att minska pensionsinkomsten något mot att i stället få en desto högre inkomst under den aktiva tiden. Var optimalläget befinner sig sammanhänger alltså med vilka inkomster under vår aktiva resp. passiva tid som olika lägen ger oss och hur vi sinsemellan värderar dessa inkomster. I diagrammet har optimalpunkten förutsatts ligga i *C*.

Det förtjänar starkt understrykas att ovanstående exempel är ytterst schematiskt och endast avsett att illustrera tankegången. Siffrorna är godtyckligt valda och en mängd förenklande förutsättningar har gjorts.⁹ Försöker man göra diagrammet mer realistiskt blir det samtidigt väsentligt mycket mer komplicerat. Man stöter då också på den fundamentala svårigheten att vi

---

⁹ I diagrammet har t. ex. ingen hänsyn tagits till att i det tänkta systemet fonden aldrig uppnår full storlek. En viss del av standardvinsten bör därför användas för att täcka bristande ränteavkastning. I diagrammet har heller ingen hänsyn tagits till att framstegskurvan på grund av den tekniska utvecklingen givetvis ändrar utseende från tid till annan. Kurvan har vidare ritats som stigande över hela intervallet. Detta är naturligtvis långt ifrån säkert. Det är i och för sig inte alls otroligt att den planar ut relativt snabbt.

Tar vi bort förutsättningen om att allt nettosparande består av pensions-sparande förskjuts vidare standardstegringskurvan uppåt. Den streckade linjen sjunker nu inte längre med nödvändighet till noll när pensionärernas andel är 100. Löser man i detta läge problemet endast ur deras synpunkt, som deltar i pensionssystemet, kommer optimalpunkten att förskjutas åt vänster. Systemet innebär samtidigt att andra spararegrupper och annat sparande inte får del i standardstegringen. Detta kan vara mindre rimligt och lämpligt. Fördelningen av stegringen mellan olika grupper har dock ingen given lösning. Här får man tänka sig politiska beslut. Med ledning av dessa kan sedan optimalpunkten bestämmas.

Diagrammet bygger vidare på att marknadsräntan kan användas som ett uttryck för vår värdering inbördes av nutida och framtida inkomster. Detta är ett diskutabelt antagande.

inte vet så mycket om utseendet på de kurvor det här gäller — vare sig i det förflutna eller beträffande framtiden.

Diagrammet kan också ge anledning till vissa reflektioner rörande vem som i ett dynamiskt samhälle bär bördan av åldringarnas försörjning. Befinner vi oss till vänster om punkten *B* förefaller det rimligt att uppfatta åldringarna som en börda för de aktiva. Rör vi oss åt höger förbi punkten *C* blir läget det omvända. För närvarande torde vi befinna oss klart till höger om *C*. Det troliga är väl att vi med tanke på inflationen i många fall även är till höger om *A*. Åldringarna har då alltså inte fått full förräntning på sina insatta medel på grund av penningvärdets fall. Med tanke på detta torde det finnas större anledning att om den nuvarande situationen säga, att de aktiva är en börda för åldringarna än tvärtom.

Avsikten med det ovanstående är endast att försöka göra det troligt — mot bakgrunden av vad som tidigare visats rörande pensioneringssparandets sannolikt mycket stora betydelse — att vi när den mest rationella lösningen av pensioneringsproblemet om vi konstruerar systemet så att det ger upphov till ett icke oväsentligt nettosparande. Pensionssystemet bör därför läggas upp med utgångspunkt från en uppfattning om nettoinvesteringarnas lämpliga framtida storlek på lång sikt. Vid diskussionen av olika system förefaller det vidare lämpligt att försöka göra en överslagskalkyl av den typ, som illustreras av diagrammet ovan.

Några praktiska synpunkter på utformningen av ett pensionssystem

Det ovanstående får givetvis inte betraktas som ett förslag till hur man skulle kunna tänka sig att tekniskt ordna ett pensionssystem. Man kan säkerligen nå samma reella resultat på en mängd olika vägar. Ovan har ju heller inte alls berörts vilka grupper som man bör tänka sig att inkludera, vilken pensionsnivå man bör sikta på osv. Allt detta har dock givetvis stor betydelse i sammanhanget.

I anslutning till diagrammet har ej heller berörts övergångstidens problem. Vilken lösning man därvid väljer är i viss mån godtyckligt och sammanhänger i hög grad med sociala värderingar. Även härvid bör dock nettoinvesteringarnas lämpliga storlek rim-

ligen vara den primära utgångspunkten. Som ovan framhållits är det nog nödvändigt att tänka sig att övergångstiden blir jämförelsevis lång. Hur man löser problemen i samband med den har därför väsentlig betydelse.

Åldersfördelningens betydelse har berörts endast mera antydningssvis i det föregående. Ur nettosparandesynpunkt är den emellertid mycket viktig. Som illustrerats i fallet SPP medför en gynnsam åldersfördelning på försäkringsklientelet att vi får ett nettosparande så att säga gratis. Nu förhåller det sig faktiskt så att om pensionssystemet för närvarande omfattade hela svenska folket så är den mångomskrivna »förgubbnings» inte större än att vi av allt att döma i alla fall skulle få ett visst nettosparande. Den befolkningsfördelning som gör att det hela går jämnt upp är nämligen den som uppstår i en stationär befolkning, som endast är påverkad av den dödlighet som lagts till grund för avgiftsberäkningarna. Enligt senast tillgängliga dödlighetstabeller (1946—50) så ger en sådan beräkning ett förgubbningsstal på 236. Som visades inledningsvis är vår »förgubbnings» för närvarande inte så stor och den kommer heller inte att vara det vare sig år 1960 eller år 1975. Nu kan man inte utan vidare jämföra dessa tal, eftersom bl. a. även åldersfördelningen inom gruppen 15—65 år i detta sammanhang är av betydelse. Försäkringsbolagen kalkylerar vidare med en ytterligare sänkning av dödligheten vid sina premieberäkningar. Den redovisade skillnaden belyser emellertid ett grundläggande faktum. Det är vidare tydligt att det tänkta systemet medför att nettosparandet får en tendens att variera allt efter befolkningens ålderssammansättning. Detta kan i och för sig vara motiverat. Starka och snabba svängningar skulle dock kunna bli ett problem.

Av central betydelse för tankegången är att det gäller att inte bara skapa ett investeringsutrymme, utan också att verkligen utnyttja detta utrymme på ett produktivt sätt. Gör vi okloka investeringar kan hela arrangemanget visa sig vara en mycket dålig affär. Hur det går i detta hänseende hänger intimt ihop med frågan om hur systemet ordnas institutionellt. Problemet om tillgången på riskvilligt kapital kommer in i detta sammanhang. Beroende på

hur systemet uppbyggs får vidare skilda personer och grupper helt olika inflytande på hur besluten fattas. Eftersom man på olika håll kan beräknas ha mycket divergerande uppfattning om produktiviteten hos olika typer av investeringar och det inbördes värdet av olika slag av därmed sammanhängande konsumtion spelar alltså den institutionella uppbyggnaden stor roll för resultatet.

Ett allmänt pensioneringssystem får ju lätt den effekten att en stor del av sparandet samlas så att säga på en enda hand, vilket ur flera synpunkter kan vara mindre lämpligt. Det är emellertid naturligtvis inte nödvändigt att det blir på det sättet. Man kan tänka sig att göra olika system för skilda grupper. Det skulle t. o. m. kunna tänkas erbjuda vissa fördelar om olikheten i framstegstakt mellan olika näringsgrenar fick tillfälle att slå igenom även på pensionerna. Man behöver heller inte tänka sig att avgifterna helt betalas in till försäkringsinrättningen. Fonden skulle ju t. ex. till stor del kunna ha formen av fordringar på de deltagande företagen, vilka skulle ha möjlighet att inom vissa gränser placera medlen efter eget skön. Detta skulle leda till en påtaglig decentralisering av besluten.

Sammanfattning

Vårt förgubbningstal har vuxit påtagligt under senare tid och kommer att växa ytterligare i framtiden. Bakom dessa förändringar ligger i första hand tidigare variationer i födelsetal och emigration och immigration. Den ökade medellivslängden kan inte hittills sägas ha bidragit till förgubbningen.

Parallellt med förgubbningen har gått en nedgång i yrkesverksamheten i de högsta och lägsta åldrarna. Denna nedgång sammanhänger bl. a. med övergången från jordbruk till industri. Yrkesverksamheten bland de äldre är nämligen högre inom jordbruket än inom t. ex. industrien. Denna skillnad torde bero på att det inom jordbruket finns ett stort antal företagare och sådana har en benägenhet att fortsätta med yrkesarbete högre upp i åldrarna än andra.

Bland de aktiva har vidare en påtaglig förskjutning skett mot högre åldrar. Detta är av betydelse vid diskussion om produktionsapparatens lämpliga utformning.

Vi har i real mening fulla möjligheter att svara för vår egen ålderdomsförsörjning och gör också detta i stor utsträckning. Det föreligger därför goda skäl att se saken så att åldringarna — i den mån de utnyttjat sina möjligheter — inte är någon börda för de samtidigt levande aktiva. Tar man hänsyn även till utvecklingsaspekten kan det i själva verket finnas anledning att för närvarande snarare hävda att de aktiva är en börda för åldringarna. Befolkningens åldersfördelning kan under sådana omständigheter inte sägas vara av primärt intresse ur försörjningssynpunkt.

Genomför vi å andra sidan en pensionering enligt fördelningsystemet kan det finnas anledning att åtminstone delvis betrakta åldringarna som en börda. Förskjutningar i ålderssammansättningen blir då av stor betydelse.

Ur nettokapitalbildningssynpunkt har vi för närvarande en av allt att döma exceptionellt gynnsam situation på grund av det stora pensionssparandet. Införandet av ett allmänt pensionssystem kan i hög grad ändra detta läge. Av allt att döma gör vi — med tanke på de framtida möjligheterna till standardstegring — den bästa »affären» om vi konstruerar ett sådant system så, att det ger upphov till ett icke oväsentligt kontinuerligt nettosparande. I detta sammanhang är förändringar i befolkningens åldersfördelning under alla omständigheter av stor betydelse.